

УДК 17.011:17.022.1:167.7

С. В. Пустовіт, д-р філос. наук, проф.,
Н. М. Бойченко, д-р філос. наук, проф.

**ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ
У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ:
МІСЦЕ ЕТИЧНОЇ ТА БІОЕТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ**

*Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,
Київ, Україна*

УДК 17.011:17.022.1:167.7

С. В. Пустовіт, Н. М. Бойченко

**ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ: МІСЦЕ ЕТИЧНОЇ ТА БІОЕТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ**

Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, Київ, Україна

Сфера медицини є одним із класичних прикладів нерозривного зв'язку етичної теорії та практики. Етика та біоетика є важливими як для удосконалення фахових компетенцій лікарів, так і для підвищення загального рівня освітньої, наукової та громадянської культури. Практична філософія все активніше формує загальну методологію спеціальних наукових досліджень. Потребують розширення у викладанні слухачам НМАПО імені П. Л. Шупика такі складові практичної та прикладної етики: етика викладача закладів вищої освіти й університетська етика, філософські принципи етичної експертизи та теоретичні засади роботи комісії з питань етики, принципи універсалістської етики і екологічна етика, філософські засади медичної деонтології тощо. Вплив етичної та біоетичної проблематики при викладанні філософських дисциплін у післядипломній медичній освіті є вирішальним. **Ключові слова:** етика, біоетика, викладання філософії, післядипломна освіта, післядипломна медична освіта.

UDC 17.011:17.022.1:167.7

S. V. Pustovit, N. M. Boychenko

**PHILOSOPHY EDUCATION IN POSTGRADUATE MEDICAL UNIVERSITIES:
PLACE OF ETHICAL AND BIOTECHNIC PROBLEMS EDUCATION**

Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education, Kyiv, Ukraine

Field of medicine is one of the classic examples of indissoluble link between ethical theory and practice. Practical philosophy is increasingly shaping the general methodology of special research. The impact of ethical issues in teaching philosophical disciplines in postgraduate medical education is crucial. Ethics and bioethics are important for improving the professional competence of physicians and to improve the overall level of their educational, scientific and civic culture. Practical philosophy is increasingly forming the general methodology of special scientific research. The following components in teaching students at the Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education need expansion: practical and applied ethics, ethics of the teacher of high school and university ethics, philosophical principles of ethical expertise and theoretical foundations of ethics committee, universalist principles of ethics and environmental ethics, philosophical principles of medical ethics and so on.

Key words: ethics, bioethics, philosophy teaching, postgraduate education, postgraduate medical education, social communication.

Сфера медицини є одним із класичних прикладів нерозривного зв'язку теорії та практики, у якій з'ясування її філософських засад сприяє розкриттю специфіки медицини — особливої царини людської діяльності та пізнання. Філософія дозволяє з'ясувати ціннісні, світоглядні та методологічні основи для осмислення й удосконален-

ня медичних практик і теоретичних концептуалізацій наукових медичних досліджень.

У сучасній практичній філософії центральне значення зберігає етика. Водночас, на відміну від античних часів і доби Середньовіччя, з часів Просвітництва все більшою мірою практична філософія спирається на досягнення сучасної науки. І навпаки — сама практична філософія все активніше формує загальну методологію спеціальних

наукових досліджень. Усе це зумовлює необхідність поєднання ціннісно-світоглядних, теоретико-методологічних питань філософії з питаннями етики та методології науки. Особливо для випадків застосування практичної філософії в конкретній царині наукових досліджень і практичній професійній діяльності, наприклад у *теорії та практиці медицини та у медичній освіті*.

Філософська освіта у вищих медичних закладах післядипломної освіти є невід'ємною та дуже важливою складовою післядипломної підготовки та підвищення кваліфікації лікарів. Вона дозволяє підвищити рівень гуманітарної освіти та підготовки лікарів у галузі історії світової філософії, філософії науки, філософської антропології, філософії освіти, етики й деонтології медицини відповідно до досягнень філософської думки та сучасних вимог гуманізації медичної галузі.

В Україні нині не так багато спеціальних досліджень, присвячених викладанню філософії у системі післядипломної медичної освіти. Тривалий час спеціальну роботу щодо розробки даної проблематики виконує кафедра філософії Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика (далі НМАПО імені П. Л. Шупика). Передусім варто зазначити праці В. Л. Кулініченко [1–3] і С. В. Пустовіт [4]. Важливу роль для розкриття проблеми має також масив вітчизняної філософської літератури, присвячений післядипломній освіті. Серед останніх публікацій можна назвати спеціальні статті М. І. Бойченка [5; 6] і Н. М. Бойченко [7; 8]. Не можна також оминати увагою класичні праці Р. Мертона щодо етики науковця [9] і Б. Макферлейна з етики вищої освіти [10]. Варто також брати до уваги класичні філософські праці, які визначають підвалини функціонування сучасного суспільства, які тісно пов'язані з питаннями медицини, зокрема роботи К. Ясперса [11] і У. Бека [12].

Сьогоднішня медицина міцно пов'язана з технологією, вона починає, подібно до технології, маніпулювати своїми власними об'єктами дослідження. Наука та технології стають могутньою силою, що змінює думки, звички, спосіб життя, ідеали та цінності людини, породжують принципово нові моральні проблеми, зумовлені конфліктом наукових і загальнолюдських цінностей. Зміна характеру медицини як фундаментальної науки й діяльності, набуття медициною статусу потужного соціального інституту потребує перегляду наукових концепцій здоров'я та благополуччя, всієї філософії медицини і надання медичних послуг, виходячи з сучасних досягнень світової філософської думки, філософської антропології, філософії та аксіології науки.

З точки зору сучасної філософської думки, обмеженість медицини як науки, зокрема, полягає у відсутності цілісного погляду на пацієнта як особистість та відокремленості природничих на-

ук від соціогуманітарних знань і загальнолюдських цінностей, що веде до накопичення негативних тенденцій: звуження світогляду лікарів, зведення гуманістичних цілей та духовних вимірів медицини до суто прагматично спрямованої технічної діяльності.

Глобальні проблеми людства свідчать про те, що лікарі не можуть й далі обмежуватися власне внутрішніми стандартами доказової медицини, медицина повинна бути орієнтована на універсальні світоглядні принципи, міждисциплінарний та трансдисциплінарний підходи сучасної науки й загальнолюдські цінності, а її представники мають виходити на рівень філософського осмислення й обґрунтування нормативно-правових, моральних і наукових стандартів своєї професійної діяльності.

Одним з ефективних напрямів якісних змін у системі вищої медичної освіти є трансформація концепції медицини як наукової теорії та практики на засадах біоетичного світогляду, цінностей і принципів. Біоетику можна визначити як міждисциплінарне знання і практику, що поєднують у собі цінності об'єктивної науки та загальнолюдські цінності; вона пропонує етичні принципи й норми з метою збереження та розвитку життя людини, людства, інших живих істот, природних об'єктів у спільному світі. Змістовно біоетика структурована принципами поваги до автономії та гідності особистості, справедливості, вразливості, іншими етичними принципами та цінностями.

Ситуація, що склалася в Україні у сфері охорони здоров'я, є вкрай найактуальнішою і найгострішою. Офіційно низька оплата праці медичних працівників державних медичних установ, нерозвиненість системи страхової медицини, відсутність механізмів гармонізації роботи державних і приватних клінік, поряд з масою інших економічних і соціальних проблем, створили умови для «подвійної моралі», розквіту «тіньового бізнесу» в медицині. Найбільшої шкоди при цьому зазнали напрацьовані роками відносини між лікарем, пацієнтом і суспільством, образ лікаря-гуманіста, наділеного високою місією та повноваженнями. У цих умовах зростає роль етики та біоетики як дисциплін, що сприяють відродженню гуманістичних засад і високих моральних стандартів лікарської діяльності, зміцненню етико-правової складової у сфері охорони здоров'я.

Велике значення у викладанні етичних та біоетичних питань має усвідомлення методологічних проблем біоетичної освіти з метою подальшого їх розв'язання й удосконалення навчального процесу.

В Україні, починаючи з 2000 р., завдяки ініціативі деяких медичних навчальних закладів вищої освіти й ентузіазму викладачів відповідних кафедр філософії, починають впроваджуватися спочатку окремі питання (проблеми) біоетики, а

потім спеціально розроблені модулі, курси та цикли.

Перша програма з біоетики була затверджена у 2004 р. МОЗ України для студентів V курсу вищих медичних навчальних закладів у формі елективного курсу (81 година). У 2011 р. створена типова Програма «Основи біоетики та біобезпеки» для вищих медичних закладів освіти України III–IV рівнів акредитації для спеціальностей «Лікувальна справа» 7.12010001, «Педіатрія» 7.12010002, «Медико-профілактична справа» 7.12010003 (обсягом 45 годин) [13].

Сьогодні система біоетичної освіти лікарів в Україні має три напрями:

1) викладання біоетики як навчальної дисципліни в навчальних закладах до- та післядипломної освіти;

2) біоетична освіта лікарів у процесі проходження етичної експертизи наукових проектів у комітетах з етики;

3) участь лікарів у наукових заходах (семінари, конференції), присвячених висвітленню проблемних питань біоетики.

Другий напрям біоетичної освіти лікарів реалізується у ході проведення етичної експертизи наукових проектів комітетами з етики. Нині етична експертиза є обов'язковою і невід'ємною частиною проведення клінічних досліджень. У роботі комісій і комітетів з етики біоетика знаходить своє практичне втілення, стає ефективним способом регуляції соціальних відносин у таких сферах, як надання медичних послуг, науково-дослідна діяльність, охорона природи.

Великий внесок у розвиток освітніх програм з біоетики був зроблений ЮНЕСКО. За останні 20 років ЮНЕСКО проведені численні семінари та зустрічі з питань формування концепції та інфраструктури співробітництва й підготовки викладацьких кадрів з біоетики в СНД [14]. На жаль, не всі українські викладачі біоетики ознайомлені та використовують у своїй роботі *Базову навчальну програму ЮНЕСКО з біоетики* [15], що опублікована на сайті ЮНЕСКО. На цьому сайті також розміщені дуже корисні для викладання біоетики методологічні матеріали та рекомендації, найкращі кейси з медичної практики, зібрані з усього світу.

Авторами накопичено певний досвід викладання питань біоетики в навчальних циклах і курсах інтернам, аспірантам, лікарям НМАПО імені П. Л. Шупика, таких як «Біоетика як сучасна медична етика», «Гуманітарні аспекти діяльності лікаря», «Філософія медицини і біоетика», «Етика біомедичних досліджень», «Соціокультурні та етико-деонтологічні аспекти діяльності лікаря», «Біоетичні та деонтологічні аспекти діяльності лікаря» та ін., який дозволяє нам зробити такі висновки.

По-перше, біоетика як фрагмент циклів або окрема навчальна дисципліна для післядиплом-

ної підготовки лікарів не повинна зводитися тільки до вивчення проблем конкретної професійної етики (тобто деонтології). Необхідно розширити її викладання до меж «біоетики», запропонованих ще В. Р. Поттером. У культурному європейському просторі (зокрема, у Декларації з біоетики, прийнятої ЮНЕСКО у жовтні 2005 р.) предмет біоетики трактується більш широко й включає в себе не тільки етичні проблеми медичних професій, а й етичні проблеми в галузі досліджень про людину (включаючи немедичні); соціальні проблеми, пов'язані з політикою охорони здоров'я; проблеми, викликані втручанням людини в життєві процеси інших істот (рослин, мікроорганізмів і тварин) й усього того, що належить до підтримки рівноваги екосистем.

Дуже важливо сьогодні розуміти, що біоетика охоплює собою не тільки медичні проблеми, але й екологічні — це була яскрава ідея її засновника американського вченого В. Р. Поттера. Екологізація освіти в усіх навчальних закладах з метою підготовки фахівців для сталого розвитку, підвищення рівня екологічної освіти; формування політики сталого споживання та виробництва — такі пропозиції були зроблені Україною на конференції ООН щодо збалансованого (сталого) розвитку ("Ріо+20", UNCSO), яка відбулася в 2012 р. в Ріо-де-Жанейро (Бразилія). Виходячи з цього, вивчення біоетики, яка б включала в себе екологічні знання та навички, екологічний світогляд, теорію та методологію охорони природи, у дусі часу і є вкрай необхідним.

На нашу думку, екологізація та біоетизація медичної освіти повинна базуватися на концептуальних філософських засадах, які б включали в себе теорію «екологічної біоетики» як невід'ємну складову частину «глобальної біоетики». У навчальних закладах вищої освіти ми виховуємо майбутніх відповідальних споживачів. Що більш свідомим є громадянин, то менше його почуття самоцінності кожної живої істоти та Землі як певної цілісності, спільносвіту людства та інших живих істот. Згідно з німецьким соціологом К.-М. Маєром-Абіхом, саме за такими суверенними споживачами майбутнє життя на Землі [16]. Виховання біоетичних та екологічних лідерів є пріоритетною проблемою людства. Саме ці лідери воліють досягнення миру, боротьби із забрудненням навколишнього середовища, бідністю і вироблення правильної біо- та екополітики.

По-друге, біоетика повинна розумітися й викладатися як глобальна етика, виходячи з трьох її основних аспектів: (1) знання про глобальні проблеми людства та їх розв'язання; (2) напрям, що включає в себе різні культурні традиції; (3) дисципліна, яка сприяє об'єднанню цілої низки інших академічних дисциплін (психології, юриспруденції, біології тощо).

По-третє, викладання біоетики як навчальної дисципліни у закладах вищої освіти бракує інно-

вацій, зумовлених недостатнім професійним рівнем викладачів. Найчастіше біоетику в медичних закладах освіти викладають самі лікарі (у 70 % випадків) як в Україні, так і в інших європейських країнах, що неодноразово наголошувалося на міжнародних форумах як серйозна проблема біоетичної освіти. Таким чином, насправді переважна кількість викладачів біоетики — це фахівці, які отримали медичну освіту і стоять на позиціях лікарського патерналізму, які не мали в минулому можливості систематичного вивчення філософії та біоетики, що, безсумнівно, позначається на якості викладання даної дисципліни. До чого призводить така ситуація? По-перше, біоетика розглядається лікарями-викладачами переважно з клінічної точки зору, «прагматично», як сукупність прикладів і кейсів з медичної практики. Не береться до уваги її великий світоглядно-методологічний та гуманітарний потенціал. Вона набуває у такий спосіб виключно «медичного забарвлення».

Втім, Типова програма «Основи біоетики та біобезпеки» для медичних закладів вищої освіти України III–IV рівнів акредитації потребує постійного оновлення, розвитку, адаптації до навчального процесу для різних груп студентів і слухачів залежно від фаху, форми навчання (денна, заочна), їх належності до певного культурного етносу (іноземні та вітчизняні слухачі). Усе це потребує регулярного обговорення актуальних питань викладання біоетики на методичних нарадах кафедр філософії, семінарах і симпозіумах.

Великого значення для гуманізації післядипломної медичної освіти набуває залучення слухачів до участі в міжнародних семінарах, конференціях, симпозіумах з біоетики. За останні десять років в Україні у цілому було організовано близько двадцяти міжнародних наукових форумів, а також семінарів з питань біоетики. Відзначається стрімке зростання кількості наукових статей, монографій, публікацій, а також науково-популярних матеріалів з проблем практичної філософії, загальної етики, медичної та екологічної етики, біоетики.

У 2016–2017 рр. кафедрою філософії НМАПО імені П. Л. Шупика були розроблені нові навчальні програми та цикли для підготовки лікарів і докторів філософії (PhD) в аспірантурі: «Філософія, сучасна методологія наукових досліджень та біоетика» — основна дисципліна; «Логіка та методологія наукового дослідження»; «Моральні теорії та принципи та їх використання в медичній практиці»; «Технології наукової творчості. Підготовка автореферату та рукопису дисертації» — цикли за вибором; «Філософські засади медичної теорії та практики» та «Феномен ВІЧ-інфекції: медико-соціальні та філософські аспекти» (спільно з кафедрою інфекційних хвороб) з елементами дистанційного навчання.

Однією з останніх розробок авторського колективу кафедри у складі С. В. Пустовіт, Н. М. Бойченко, О. Ю. Мережинської, О. Б. Киричка, Б. І. Остапенка, А. Д. Чауса є навчальна програма «Філософські засади медичної теорії та практики», на базі якої слухачам академії викладається навчальний цикл тематичного удосконалення, спрямований на поглиблення отриманих на базі вищої медичної освіти філософських і спеціальних знань. Метою циклу є підвищення якості підготовки лікарів у галузі філософії та аксіології медицини, філософської антропології, теоретико-методологічного рівня лікарів-науковців, лікарів-викладачів відповідно до досягнень сучасної філософської та біоетичної думки, основних вимог щодо гуманізації медичної освіти. Він базується на знаннях, отриманих лікарями при вивченні медичних, суспільних і філософських дисциплін у вищих закладах освіти до- та післядипломного рівня; закладає основи знань у галузі сучасної філософії та аксіології науки, філософської антропології, практичної філософії, необхідні для розв'язання актуальних проблем медичної теорії та практики; сприяє гуманізації медичної діяльності, втіленню сучасних принципів наукової діяльності та біоетичних принципів у медичну практику; виховує філософсько-методологічну культуру лікаря і науковця, необхідну для виконання своїх професійних обов'язків, планування та виконання наукових досліджень; формує філософське мислення та відповідний світогляд, що базується на досягненнях сучасної наукової та філософської думки, поєднує наукові, загальнолюдські цінності та цінності лікаря; сприяє оволодінню основних положень філософії освіти, яка допомагає цілеспрямовано й цілком свідомо, методологічно та дидактично вивірено організувати свою діяльність викладачам у системі медичної освіти; допомагає розвитку у слухачів основних умінь і навичок розв'язання моральних дилем у професійній діяльності.

Традиційно значне місце у викладанні філософії лікарям на кафедрі філософії НМАПО імені П. Л. Шупика посідають біоетичні, етико-правові та деонтологічні питання лікарської діяльності. Водночас цим колом питань етична проблематика медичної теорії та практики не обмежується. Певною мірою доповнює цю нестачу ще дисципліна «Філософія, сучасна методологія наукових досліджень та біоетика» для аспірантів. У даному циклі, зокрема, ширше розглядаються питання філософії науки, аксіології медицини, соціальної біоетики, етики біомедичних досліджень.

Водночас потребують уваги та більш поглибленого вивчення такі складові практичної і прикладної етики, як-от: *етика викладача навчальних закладів вищої освіти, університетська етика, філософські принципи етичної експертизи, теоретичні засади роботи комісії з питань ети-*

ки, принципи універсалістської етики, екологічна етика, філософські засади медичної деонтології тощо.

Усе це створює теоретичний резерв для подальшого удосконалення наявних навчальних програм для слухачів НМАПО імені П. Л. Шупика, а також збільшення загального обсягу викладання філософських дисциплін для них і розширення їхнього розмаїття. Це не лише можливо, а й необхідно реалізувати при переході до нової форми підготовки науковців-дослідників — докторів філософії (здобувачів PhD ступеня), який розрахований не лише на 4 роки (тобто на рік більше, ніж раніше) підготовки аспірантів стаціонару, а також на значне розширення саме навчальної складової такої підготовки.

Водночас слід звернути також увагу на те, що медична освіта взагалі досі не розглядалася під кутом зору включення у її структуру проблематики соціальних комунікацій. Медичний аспект соціальних комунікацій існував завжди, однак у масовому суспільстві він набув особливої значущості. На думку К. Ясперса, взагалі масове суспільство стало можливим лише завдяки наданню членам сучасного суспільства належного рівня медичних послуг, завдяки чому значно зменшилася смертність і подовжилася тривалість життя, а отже, й значно збільшилася кількість членів суспільства [11]. Крім того, медична проблематика, а саме медичні аспекти питання суспільної безпеки, все більше виходять на передній план у сучасному суспільстві ризику, як про це пише У. Бек [12].

Слід також зважати на особливу етичну проблематику, пов'язану з професіями, які так чи інакше стосуються сфери соціальних комунікацій. Діяльність, об'єктом якої є інші люди, утворює складну систему взаємозумовлених моральних стосунків, що потребує своєї етичної рефлексії, яку можна попередньо умовно характеризувати як етику надання послуг, або ж спеціальну теорію морально-етичної сфери стосунків між фахівцем і клієнтами. До цієї системи належать, перш за все: а) ставлення спеціалістів до об'єкта праці (вчитель — учень, слідчий — обвинувачуваний, лікар — хворий, журналіст — глядач тощо); б) стосунки спеціаліста з колегами; в) ставлення спеціаліста до суспільства та зустрічні очікування щодо його поведінки. Уся сукупність таких стосунків вивчається професійною етикою. Конкретизація ж загальних моральних принципів і норм таких стосунків відповідно до особливостей того чи іншого виду професійної діяльності являє собою «професійну» мораль. Вона виникає у зв'язку з суспільним розподілом праці, що поклав початок розрізненню соціально-професійних груп і відносному відокремленню їх одна від однієї. З їхнім утворенням виникла потреба в регулюванні стосунків як між самими професіоналами, так і між професіоналами і клієнтами.

Потреби практики визначають ціль тієї чи іншої професії і потребують від працівників відповідного профілю необхідної кваліфікації (професіоналізму, фахової компетенції), з одного боку, а також їхньої етичної підготовки, що передбачає теоретичне освоєння норм і принципів моралі для застосування їх у професійній практиці (тобто вже компетенції морально-етичної) — з другого.

Важливі орієнтири для виявлення етичної складової медичної професії як такої, що пов'язана зі сферою соціальних комунікацій, дає розгляд етичної сторони діяльності викладача вищої школи. Медична освіта до певної міри має розглядатися як така, що має стосунок до освіти у галузі соціальних комунікацій. Лікар не лише надає медичні послуги пацієнту, а й виконує важливу соціальну морально-практичну місію, яка сприяє розвитку сучасного суспільства на засадах гуманізму, відповідальності, активної участі та принципів біоетики.

Зв'язок категорій і норм професійної етики викладача із загальнолюдськими етичними нормами та принципами простежується, зокрема, завдяки аналізу наскрізних принципів здійснення викладачем вищої школи своїх професійних обов'язків: гуманізму як основи педагогічної діяльності; педагогічної солідарності й колективізму; патріотизму; педагогічної самовідданості; педагогічного оптимізму тощо. Основними категоріями професійної педагогічної етики за цього є: професійний педагогічний обов'язок; педагогічна справедливість; педагогічна честь; гідність; усвідомлення незалежності; совість; порядність; педагогічний авторитет; педагогічний такт; педагогічна культура. Як бачимо, тут наявні як загальні етичні норми і чесноти (такі як порядність, гідність і совість), так і універсальні принципи будь-якої професійної етики (фахова або ж корпоративна солідарність). Однак тут також наявні і цілком особливі складові професійної етики викладача вищої школи, такі як педагогічна самовідданість, педагогічний такт тощо.

Таким чином, складова етичної та біоетичної проблематики при викладанні філософських дисциплін у післядипломній медичній освіті є дуже важливою та визначальною як для удосконалення фахових компетенцій лікарів, так і для підвищення загального рівня освітньої, наукової та громадянської культури. Філософський аналіз сучасної медицини як теорії та практики має для лікаря велике світоглядне та методологічне значення, формує філософську й методологічну культуру сучасного лікаря як дослідника і клініциста, сприяє його духовному розвитку.

Біоетика як фрагмент циклів або окрема навчальна дисципліна для післядипломної підготовки лікарів має включати екологічну та глобальну біоетику, викладатися фахівцями, які мають відповідну післядипломну підготовку. Розв'язання методологічних проблем біоетичної освіти лі-

карів потребує системного підходу. У цьому зв'язку пропонуємо створення на базі провідних кафедр філософії та біоетики спеціального центру з біоетики для обміну досвідом, обговорення актуальних проблем викладання біоетики. Важливим кроком для підготовки викладачів-біоетиків можуть стати створення шифру спеціальності «біоетика» та відкриття аспірантури з біоетики у системі вищої медичної освіти.

Ключові слова: етика, біоетика, викладання філософії, післядипломна освіта, післядипломна медична освіта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулиниченко В. Л. Современная медицина: трансформация парадигм теории и практики: (Филос.-методол. анализ). Київ: Центр практичної філософії, 2001. 240 с.
2. Кулиниченко В. Л. Творческое наследие. Избранные статьи. Киев, 2015. 96 с.
3. Організація та проведення етичної експертизи біомедичних досліджень: метод. рекомендації / за ред. С. В. Пустовит, В. Л. Кулініченка. Київ: Сфера, 2006. 120 с.
4. Пустовит С. В. Глобальная биоэтика: становление теории и практики (философский анализ). Киев: Арктур-А, 2009. 324 с.
5. Бойченко М. І. Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісний і функціональний аспекти: монографія. Київ: Промінь, 2011. 320 с.
6. Бойченко М. І. Філософське осмислення умов здійснення післядипломної освіти. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. Київ: ВІР УАН, 2013. Вип. 69 (№ 2). С. 587–591.
7. Бойченко Н. М. Особливості методологічного використання головних принципів філософії освіти в процесі післядипломної педагогічної освіти. *Розвиток післядипломної педагогічної освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 26–27 березня 2008 р. Дніпропетровськ: Інновація, 2008. С. 128–135.
8. Бойченко Н. М. Сучасний університет: ціннісно-етичний вимір: монографія. Київ: Промінь, 2015. 296 с.
9. Merton R. K. The ambivalence of scientists. *Sociological Ambivalence and other Essays* / ed. by R. K. Merton. New York: The Free Press, 1976. P. 56–64.
10. Macfarlane V. Teaching with Integrity: The Ethics of Higher Education Practice. London, New York: Routledge Falmer, 2004. 184 p.
11. Ясперс К. Духовная ситуация времени. *Смысл и значение истории* / пер. с нем. Москва: Республика, 1991. С. 288–418.
12. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / пер. с нем. В. Седелника и Н. Федоровой. Москва: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
13. Програма «Основи біоетики та біобезпеки» для вищих медичних закладів освіти України III–IV рівнів акредитації для спеціальностей «Лікувальна справа» 7.12010001, «Педіатрія» 7.12010002, «Медико-профілактична справа» 7.12010003. Київ, 2011. 19 с.
14. Состояние преподавания биоэтики в системе медицинского образования в государствах — участниках СНГ. Аналитический обзор. Санкт-Петербург: Изд-во НИИЭМ им. Пастера, 2010. 80 с.
15. Базовая учебная программа ЮНЕСКО по биоэтике. URL: http://www.unesco.org/new/ru/moscow/about-this-office/single-view/news/unesco_bioethics_core_curriculum_is_now_available_in_russian/
16. Маер-Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільного світу / ред., пер. з нім. А. М. Ермоленко. Київ: Лібра, 2004. 196 с.

Надійшла до редакції 28.02.2018

Рецензент д-р філос. наук, проф. В. Б. Ханжи,
дата рецензії 01.03.2018

УДК 616.89-008.442:17.036.1:791.226:001.8

И. Г. Утюж, д-р филос. наук, проф.,

А. Д. Городокин

КОНЦЕПТУАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДИСТАНЦИРОВАННОГО ЭРОТИЗМА. МЕДИКО-ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ

Запорожский государственный медицинский университет, Запорожье, Украина

УДК 616.89-008.442:17.036.1:791.226:001.8

И. Г. Утюж, А. Д. Городокин

КОНЦЕПТУАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДИСТАНЦИРОВАННОГО ЭРОТИЗМА. МЕДИКО-ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ

Запорожский государственный медицинский университет, Запорожье, Украина

Цель исследования — стилистический анализ интернет-контента, содержащего сексуальные стимулы и установления мотивационной структуры отклоняющихся форм сексуального поведения в ракурсе медико-философской антропологии. В исследовании установлены тенденции трансформации стилистики порнографических видеоматериалов профессионального производства: смещение акцента с эстетико-эмотивной составляющей коитуса на демонстрацию его анатомо-физиологических по-